

UDK 930.85(497.16)

Stručni rad

Marijana TERIĆ (Nikšić)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

marijana.teric@fcjk.me

**BOŽIDAR ŠEKULARAC:
RAZVOJ PISMENOSTI U CRNOJ GORI, FCJK, CETINJE, 2014.**

Studija Božidara Šekularca predstavlja istorijski pregled crnogorske kulture i njena obrazovanja od srednjega vijeka pa sve do danas. O raznovrsnosti obrađenih tema svjedoči brojno rukopisno nasljeđe, koje autor analitički sagledava i obogaćuje svojim zapažanjima. Takođe zaključujemo da je riječ o izuzetno ozbiljnoj studiji, strukturiranoj od obimne i iscrpne građe. Posebnu vrijednost knjige vidimo u sistematično obrađenom arhivskom, historiografskom materijalu, autorovu radu na terenu, ali i lingvističkome istraživanju, kojemu pridaje osobenu pažnju. Specifičnost djela nalazimo i u rekonstrukciji crnogorskoga književno-istorijskog nasljeđa, valorizaciji kulturno-istorijskih spomenika te identifikovanju znatnoga broja naših rukopisnih tvorevina.

Ključne riječi: razvoj pismenosti, kulturno-istorijsko nasljeđe, rukopisna djela, zapisi i natpisi

Iako postoji veliki broj autora koji su se bavili izučavanjem crnogorske prošlosti, odnosno njena književno-kulturnoga nasljeđa, cijenjeni historičar Božidar Šekularac u studiji „Razvoj pismenosti u Crnoj Gori“, na vrlo specifičan način sagledava književno-istorijsku građu od srednjega vijeka pa sve do novijega doba te donosi cjelovit pogled na minula vremena, vodeći pri tome računa da ne optereti čitaoca količinom građe koju je, po svemu sudeći, brižljivo integrisao u jednu cjelinu. Posebnu vrijednost knjige vidimo u sistematično obrađenome arhivskom, historiografskome materijalu, autorovu radu na terenu, ali i lingvističkome istraživanju, kojemu pridaje osobenu pažnju. Čitajući knjigu uočavamo smjela zapažanja Božidara Šekularca, sadržajnu snagu u oblikovanju prikupljenoga, kao i odmjeranost pri njenome transponovanju u tekst. Preglednost, analitičnost i jasnost konstituisanja obimne građe, svjedoče o ozbiljnosti posla kojemu se autor posvetio.

Prateći dijahronijski razvoj pismenosti u Crnoj Gori, autor najprije ukazuje na značaj prvih prepisivačkih centara na Skadarskome jezeru, iz kojih su nastale brojne rukopisne knjige, potom hronološki i paleografski determiniše, kako sam navodi, „trajne svjedoke vremena“, to jest „svjedoke stare književnosti i pismenosti“ – zapise i natpise, počev od dukljanskoga natpisa s kraja 8. vijeka, pa sve do natpisa Stefana iz Bara iz 15. vijeka. Analizirajući jedno od najvažnijih beletrističkih djela dukljanskoga perioda – „Ljetopis Popa Dukljanina“, autor definiše osnovna problemska pitanja oslanjajući se na pojedinačna naučna određenja onih autora kojima je ovo djelo bilo predmet izučavanja. Svoju pažnju Šekularac usmjerava i na najznačajnije vizantijske izvore i spise Vatikanskoga arhiva, odnosno papska pisma i druge isprave, da bi se nakon toga posvetio najstarijem sačuvanom spomeniku ćirilske pismenosti – Miroslavljevom jevanđelju, nastalome na prostoru Crne Gore krajem 12. vijeka. Osvjetljavajući zetski period crnogorske srednjovjekovne književnosti, Šekularac daje osvrt na rukopisne knjige nastale u skriptorijumima u Kotoru i Skadarskome jezeru, pri čemu izdvajamo Zetski zakonik ili Ilovičku krmčiju, izuzetno značajan zetski književni spomenik iz 13. vijeka, zatim Divoševo jevanđelje, Zbornik popa Dragolja, Četvoroevanđelje Starčeve Gorice, Gorički zbornik, Cetinjski psaltir i druge. Svaku od njih Šekularac ponaosob analizira iznoseći samo najbitnije informacije neophodne za njihovo razumijevanje. Pišući o rukopisnome nasljeđu zetskih vladara Balšića, autor navodi da „srednjovjekovne povelje, pisma i testamenti čine posebnu grupu spisa s književnim elementima“, koje često predstavljaju „jedine i dragocjene dokumente o imovnom stanju vlastele, društvenim odnosima i ličnostima“, ali i postojanju dvorske kancelarije Balšića i njihovih pisara.

Tragajući za kulturno-istorijskim blagom u Crnoj Gori, Šekularčev centar interesovanja zaokuplja i Budimska episkopija, odnosno dva olovna svitka s natpisima pronađenim devetdesetih godina prilikom restauracije temelja Budimske crkve. Autor naglašava višegodišnji rad na ovim olovnim svicima te isnosi rezultate sopstvenih istraživanja do kojih je došao uz pomoć kolega od struke. Stoga, Šekularac objašnjava da prvi svitak pripada vremenu osnivanja crkve (11. vijek). Tekst predstavlja mješavinu staroslovenskoga i grčkoga jezika s arapskim riječima maloazijskoga dijalekta, pa je, po riječima autora, mogao biti napisan od strane jednoga Grka ili Palestinca iz kolonije sveštenika koji su boravili u Crnoj Gori. Na kraju teksta urezana je sedmokraka zvijezda, dobijena ukrštanjem dva nepravilna četvorougla. Drugi svitak pripada 15. vijeku i pisan je poluustavnim pismom s elementima grčkoga pisma i brzopisa, dok se na kraju teksta nalaze tri petokrake zvijezde nastale ukrštanjem dva trougla.

O raznovrsnosti obrađenih tema u knjizi svjedoči brojno rukopisno nasljeđe koje Šekularac analitički sagledava i obogaćuje svojim zapažanjima među koje pominjemo: rukopise Moračkoga manastira, rukopisne knjige Cetinjskoga manastira, manastira Pive, bjelopoljske rukopise i druge. Ipak, posebno mjesto Šekularčeve knjige zauzima „Cetinjski ljetopis“, koji sadrži dokumenta iz različitih vremena što ga u strukturalnome pogledu čini karakterističnim. Kao izuzetno kulturno-istorijsko djelo, pisano na narodnome jeziku „Cetinjski ljetopis“, po mišljenju Božidara Šekularca „ne govori samo o crnogorskoj istoriji, nego i o istoriji drugih balkanskih naroda koji su bili pod turskom vlašću“. Specifičnosti pomenutoga djela doprinosi i jezičko-dokumentarna vrijednost, što Ljetopis čini zahvalnim za lingvistička istraživanja.

Pojava prve državne štamparije Crnojevića, misija crnogorskoga štamparstva i njeno rukopisno blago nezaobilazni su radovi Šekularčeve studije. Pišući o prvim crnogorskim inkunabulama, prvim štamparima ćirilskih knjiga, djelatnosti Božidara Vukovića, autor podseća na epohalni događaj u istoriji crnogorske kulture. U tome smislu, ne izostavlja da pomene Katarinu Radonjić, prvu Crnogorku pisca istorijskoga spisa „Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori“, čije autorstvo pomenutoga djela dokazuje veoma preciznom aparaturom. Kao pisana svjedočanstva koja u crnogorskoj istoriji i kulturi imaju posebnu ulogu, Šekularac navodi i testamenta i to testament Jelene Balšić, Đurđa Crnojevića, guvernadura Jovana Radonjića, Petra I Petrovića-Njegoša, ali i poslanice Sv. Petra Cetinjskoga, vladike i vladara crnogorskoga.

Opsežnu studiju Šekularac završava uvodnom temom o neprocjenljivoj ulozi širenja pismenosti od njenih početaka u manastirskim skriptorijumima i benediktinskim opatijama, kao prvih škola i biblioteka, preko najstarije škole u Crnoj Gori, kotorske gramatikalne škole iz 13. i 14. vijeka, koja se smatra jednim od najznamenitijih kulturnih spomenika u crnogorskoj istoriji prosvjete i kulture. Postojanje pisanih spomenika i mnogih zapisa na crkvenim knjigama, upućuje na progresivan razvoj pismenosti i škola kroz vjekove. Pišući o obrazovnome procesu u Crnoj Gori, Šekularac posebno apostrofira značajnu ulogu vladike Vasilija Petrovića u prosvjetnoj djelatnosti, zato što je riječ o jedinome čovjeku koji je shvatio da manastirske škole ne mogu pružiti dovoljno obrazovanja omladini, zbog čega šalje crnogorske mladiće na školovanje u Rusiju. Pored njega, nezaobilazna je i ličnost Petra II Petrovića-Njegoša, koji 1834. godine otvara prvu svjetovnu školu na Cetinju, da bi u drugoj polovini 19. vijeka uslijedilo otvaranja i drugih srednjih škola poput Bogoslovsko-učiteljske škole i Đevojačkoga instituta na Cetinju, Poljoprivredne škole u Danilovgradu i Podgorici, osnivanje Cetinjske gimnazije 1880. Poslije Drugoga svjetskoga rata u svim crnogorskim gradovima osnivaju se srednje škole, posebno gimnazije, a potom i stručne škole, koje jačaju obrazovni sistem. Konti-

nuiranim pregledom širenja pismenosti od primanja hrišćanstva u 9. vijeku, pa sve do danas, Šekularac je ponudio jasan istorijski pregled crnogorske kulture i njenoga obrazovanja dešifrujući tragove na pisanim spomenicima, sakralnim objektima, arhivskim dokumentima.

Detaljnou analizou Šekularčeve knjige „Razvoj pismenosti u Crnoj Gori“ zaključujemo da je riječ o izuzetno ozbiljnoj studiji, strukturiranoj od obimne i iscrpne građe, koju autor obrađuje naučno i paleografski. Specifičnost djela vidimo u rekonstrukciji crnogorskoga književno-istorijskog nasljeđa, valorizaciji kulturno-istorijskih spomenika te identifikovanju znatnoga broja naših rukopisnih tvorevina. Nenametljivim kritičkim opservacijama Šekularac formuliše svoja saznanja ističući da „razvojem crnogorskoga nacionalnog samosaznanja raste interesovanje crnogorskih istoričara, kulturologa, filologa i drugih naučnika za novo čitanje arhivske građe i drugih izvora radi što preciznijega formiranja slike o prošlosti Crne Gore. „Tim prije“, nastavlja Šekularac, „što je posljednjih godina narasla literatura o Crnoj Gori, a sabrani podaci omogućavaju osvjetljavanje te prošlosti uz očuvanje naučne istine i analizu podataka iz dokumenata“. Upravo ovom knjigom Šekularac je dokazao na koji način je moguće osvjetliti rukopisno crnogorsko nasljeđe i sačuvati vjerodostojnost dokumentarne građe. Radeći predano na prikupljenom materijalu, autor obogaćuje rečeničku konstrukciju zanimljivim detaljima, dok svaki tekst opsežnoga djela prate ilustracije, koje ne samo da upotpunjavaju predmet autorova opisivanja, već omogućavaju i njegovo lakše percipiranje. Zanimljivim saznanjima o crnogorskoj tradiciji, autor ističe važnost onoga što nam je ostavljeno u nasljeđe i ukazuje na brojnost sprovedenih istraživanja i na vrijednost sačuvanih podataka.

Kao čovjek izuzetne intelektualne snage i energije, učesnik brojnih naučnih skupova u zemlji i inostranstvu, Božidar Šekularac autor je vrijednih izdanja u kojima tretira ključna pitanja iz crnogorske istorije: *Dukljansko-zetske povelje* (1987), *Tragovi prošlosti Crne Gore – srednjovjekovni zapisi i natpisi VIII–XVI vijek* (1994), *Crnogorski anali* (1996), *Žitije Sv. Petra Cetinjskog* (1999), *Paštrovske isprave III* (1999), *500 godina Obodske štamparije* (1999), *Dukljansko-crnogorski istorijski obzori* (2000), *Crnogorski grbovnik* (2006), *Crna Gora u doba Vojislavljevića* (2007). Iako je pojedine teme iz pomenutih izdanja iskoristio i za koncipiranje knjige *Razvoj pismenosti u Crnoj Gori*, njenim publikovanjem u izdanju Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju, dobili smo još jedno djelo od posebnoga značaja za razumijevanje crnogorskoga nasljeđa namijenjeno svima onima koji se žele detaljnije upoznati s bogatstvom koje je Crna Gora posjedovala i koje još uvijek, kroz ovakva djela, posjeduje.

Marijana TERIĆ

BOŽIDAR ŠEKULARAC: *DEVELOPMENT OF LITERACY IN MONTENEGRO*, FCJK, CETINJE, 2014

Božidar Šekularac's study presents a historical overview of the Montenegrin culture and its education from the Middle Ages till today. The diversity of topics covered is evidenced by vast handwritten heritage, which the author examines analytically, enriching it through his observations. Also, we conclude that this is a very serious study, structured from extensive and detailed material. The special value of the book is in systematically processed archival, historiographical material, author's field and linguistic work, to which he attaches special attention. The specificity of the work is also found in the reconstruction of the Montenegrin literary-historical heritage, valorisation of cultural and historical monuments as well as identifying a substantial number of our manuscripts.

Key words: *development of literacy, cultural and historical heritage, manuscripts, records and inscriptions*